

Nasiba JAKBAROVA,
 Namangan davlat chet tillar instituti o'qituvchisi
 E-mail: jakbarovanastinka@gmail.com
 Tel: +998 91 206 04 49

NamDU katta o'qituvchisi, PhD D.Sarimsaqova taqrizi asosida

**INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHGA
 MO'JALLANGAN MATNLARNI TANLASH VA TUZISHGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR
 (AKADEMIK LISEY MISOLIDA)**

Annotatsiya

Ushbu maqolada madaniyatlararo muloqotga bo'lgan hozirgi zamon talablari va bu ko'nikmani rivojlantirish O'zbekiston doirasida qanday muhim ahamiyat kasb etishi ko'rsatilgan. Tajriba uchun Namangan viloyatidagi mavjud akademik litseylar o'quvchilari qamrab olingan bo'lib, ularda ingliz tili fani mashg'ulotlarida madaniyatlararo muloqotni integratsiyalab o'qitish jarayonlari kuzatildi.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo muloqot, kompetensiya, matn tanlash, zamonaviy ta'lim, akademik litsey, ingliz tili.

**MODERN REQUIREMENTS FOR THE SELECTION AND COMPOSITION OF TEXTS AIMED AT THE
 DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN ENGLISH CLASSES (IN THE
 CASE OF AN ACADEMIC LYCEUM)**

Annotation

This article shows the current requirements for Intercultural Communication and how the development of this skill plays an important role within Uzbekistan. For the experience, students from existing academic lyceums in the Namangan region were covered, in which the processes of integrating intercultural communication were observed in English language studies.

Key words: intercultural communication, competence, text selection, modern education, academic Lyceum, English.

**СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПОДБОРУ И СОСТАВЛЕНИЮ ТЕКСТОВ, НАПРАВЛЕННЫХ НА
 РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНЦИИ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ОБЩЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ
 ЯЗЫКУ (НА ПРИМЕРЕ АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ)**

Аннотация

В этой статье показаны современные требования к межкультурному общению и то, как развитие этого навыка имеет важное значение в Узбекистане. Для эксперимента были охвачены учащиеся существующих академических лицеев Наманганской области, у которых на уроках английского языка наблюдались процессы интегрированного обучения межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: межкультурное общение, компетентность, выбор текста, современное образование, Академический лицей, английский язык.

Kirish. Madaniyatlararo muloqot kompetensiyani rivojlantirish so'nggi yigirma yil ichida ingliz tilini chet tili (EFL) sifatida o'rgatishning asosiy masalasiga aylandi. O'qituvchilar til o'rgatishning asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilarga turli xil madaniyatli odamlar bilan samarali muloqot qilish imkonini berish ekanligini anglab yetmoqda. Biroq, Lázár (2003) kabi bir qancha mualliflarning ta'kidlashicha, umumiy Yevropa tillarga murojaat qilish doirasi (CEF) tavsiyalariga qaramay, til o'rganishning asosiy yo'nalishi hali ham grammatik va leksik kompetensiyani o'rganishga asoslanib kelayotganini ko'rish mumkin. Byram (1997) va Haneda (2007) ham til o'rgatish grammatik shakllarni o'rganish ta'sirida bo'lganligi sababli ingliz tilini chet tili (EFL) sifatida madaniy kompetensiya ko'pincha e'tibordan chetda qolganligini tushuntiradi.

Albatta, sizmunli muzokaralar va madaniyatlararo muloqotni o'rnatish uchun grammatika qoidalari va tilning ravonligini egallash yetarli emas. Shuning uchun, Kramsch (2001) ta'kidlaganidek, ikkinchi tilni o'rganishning asosiy maqsadi samarali muloqot qilish, madaniy chegaralarni tushunishni izlash va bu chegaralar bilan kelishishga urinish bo'lishi kerak. Lazar (2003) ta'kidlashicha, madaniyatlararo muloqot kompetensiya ingliz tili chet tili sifatida (EFL) o'rganishni turli xil vositalar, masalan, ma'lum bir madaniy kelib chiqish a'zolari bilan gaplashish orqali yoki darsliklar, ommaviy axborot vositalari, hujjatli filmlardan foydalanish orqali kuchaytirilishi mumkin. Shunga qaramay, chet tili kontekstida o'quvchilarning ingliz tilida so'zlashuvchilar bilan gaplashish imkoniyati cheklanganligi haqiqatdir. Demak, ko'p hollarda o'qituvchilar faqat bunday o'quv materiallaridan emas balki o'z sinflarida qo'shiqlar, videolar, filmlar va ko'pincha kommunikativ darsliklar sifatida foydalanishlari zarur.

Nazariy asos. Ushbu tadqiqot uchta nazariy jihatdan qo'llab-quvvatlanadi va mulohazalar quyidagicha izohlanadi:

Madaniyatlararo muloqot kompetensiya

Lazar (2003) madaniyatlararo muloqot kompetensiyani kommunikativ kompetensiyaning kengayishi sifatida belgilaydi. Kommunikativ kompetensiya ma'ruzachining xabarlarini sharhlash qobiliyatini anglatadi va ma'lum bir nutq jamoasidagi boshqa ma'ruzachilar bilan ma'noni muhokama qilish (Bachman, 1990; Savignon, 2001), madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya ma'ruzachining o'ziniqidan farqli deb biladigan boshqa madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish qobiliyati sifatida tushuniladi. Bu o'zaro ta'sirda o'zining madaniy kelib chiqishi bilan boshqalar bilan kurashish qobiliyati sifatida tushuniladi.

Byram (1997) ingliz tili chet tili sifatida (EFL) o'qitish lingvistik va nutqiy kompetensiyalarni o'rganishga alohida ahamiyat berganligini ta'kidlaganidek, u madaniy o'lchovni til tabiiy ravishda uzatishini maqsad qiladi. Bayram (1997) tushuntiradiki, kommunikativ kompetensiya tushunchasining tashabbuskori Xayms lingvistik va ijtimoiy-madaniy kompetensiyalar o'rtasidagi munosabatni o'rnatgan. U tasavvur qilganidek, til so'zlovchilar ijtimoiy hayotni talqin qiladigan so'zsiz madaniy bilimlarning yana bir shaklidir. Xaymsdan iqtibos keltirgan holda, Bayramning asosiy maqsadi til o'rgatish o'quvchilarni o'zlarining madaniyatlari bilan munosabatda bo'lish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirishi kerakligini ta'kidlab, chet tilda kommunikativ kompetensiya tushunchasini boshqa madaniy joylarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya sifatida ishlata olishlariga qaratish kerak deb ta'kidlaydi.

Badiiy matnlar madaniyatlararo muloqot kompetensiyani rivojlantirish vositasi sifatida

Umuman olganda, gazetalar, jurnallar va kitoblari kabi barcha turdagi o'qish materiallari bilvosita turli darajadagi madaniy ifodalar bilan to'ldirilgan, chunki ular madaniy mazmuni aks ettiruvchi ma'lum bir jamiyatning mahsuli hisoblanadi. Shunga qaramay shuni ta'kidlash kerakki, adabiy matnlar ingliz tilini o'rganuvchilar tomonidan o'zlashtirilishi va tushunilishi qiyin material hisoblanadi. Kramsh (2001) ta'kidlashicha, o'qituvchilar ingliz tilidagi badiiy matnlardan foydalanishda ikkilanishadi, chunki ularga faqat umumiy manfaatlar va o'z bilimlari uchun oddiy matnlarni o'rgatishga yengilroq ekanligini aytib o'tadi. Biroq, ingliz tilidagi adabiy matnlar ham darsliklar va boshqa faktik o'qishlar singari, muzokaralarga boy va madaniy bilimlardan foydalanishga yordam beradigan ideal materiallar ekanligini qayta ko'rib chiqish juda muhimdir. Kramsh (2001) ingliz tilini o'rganuvchilarga an'anaviy matnlardan (darsliklar, gazetalar va jurnallar) adabiy matnlargacha bo'lgan turli xil o'qish materiallari bilan tanishish kerakligini taklif qiladi, chunki ular o'qituvchilarga ma'noni muvofiq qilish va madaniy vaziyatlar bilan uchrashish imkoniyatini beradi.

Haqiqiy madaniyatlararo muloqot kompetensiya ikkinchi tilni o'rganishda erishilishi kerak bo'lgan asosiy maqsad bo'lsa, iloji bo'lsa, ta'limning barcha darajalarida yaxshi tanlangan adabiy matnlarni kiritishni hisobga olish kerak. Zero, biz bolaligimizdanoq o'z tilimizda xalq ertaklari, rivoyatlari, va boshqa bolalar asarlaridan tanlab olingan turli adabiy asarlarni madaniyatimizning muhim merosini aks ettiruvchi adabiyotni o'qish yoki tinglash bilan shug'ullanamiz. Xuddi shunday, tegishli adabiy asarlarni tanlab, biz ingliz tilini o'rganuvchilarga turli madaniy ifodalardan xabardor bo'lishga yordam berishimiz mumkin.

Ingliz tili chet tili sifatida o'rganish (EFL)da adabiy matnlarni tanlash mezonlari

Pedagogik tajriba davomida o'qituvchilarga madaniyatlararo muloqot kompetensiyani rivojlantirishga yordam berish uchun beshta qisqa hikoyalar tanlangan. Qisqa hikoyalarni ingliz tilini o'rganuvchilar bilan o'qish oson, chunki ular odatda qisqacha kompozitsiyalar bo'lib, asosan bitta syujetga bag'ishlangan. O'qituvchilar ularni qisqa vaqt ichida o'qib chiqishlari va sinf muvofiqmalarini o'tkazishga undashlari mumkin. Bundan tashqari, agar o'qituvchilar uzoq romanlarni o'qishlari kerak bo'lsa, qisqa hikoyalar umidsizlik va charchoqning salbiy his-tuyg'ularini oldini oladi.

Tanlovlar bir madaniyatli asarlar emas, balki ko'p madaniyatli adabiy asarlar ekanligi bilan ajralib turardi. Buning sababi shundaki, bugungi kunda Amerika adabiyoti faqat Angliya-Amerika kanonidan tashqari chegaralarni kesib o'tadi. AQSh asta-sekin turli madaniy guruhlarining birlashuvidan iborat ekanligini qabul qilganligi sababli, uning adabiyoti yanada inklyuziv va ko'p madaniyatli bo'lib bormoqda (Lauter, 2010).

Pedagogik nuqtai nazardan ko'p madaniyatli adabiyot bir nechta maqsadlarni amalga oshirishga qaratilgan. Birinchidan, talabalarning dunyo haqidagi bilimlarini kengaytirishga harakat qiladi. Ikkinchidan, bu o'qituvchilarga boshqa jamoalar bilan madaniyatlararo tushunish va muloqot qilishda yordam beradi. Uchinchidan, bu noto'g'ri qarashlar, stereotiplar va irqchilik munosabatlarining tarqalishini kamaytiradi va to'rtinchidan, o'qituvchilarga turli madaniy kelib chiqishi mualliflari tomonidan yaratilgan estetik ko'rinishlarni qadrlashga yordam beradi. Ko'rinib turibdiki, ko'p madaniyatli adabiyotlar madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyaning bir xil maqsadlarini ilgari suradi.

Tadqiqot uchun kontekst. Ushbu tadqiqot 2022 yilda Namangandagi Akademik litseylarda ingliz tili darslarida o'tkazildi. Dastur oxir-oqibat malakali bo'lib ishlaydigan ingliz tili chet tili sifatida o'rganadigan (EFL) o'qituvchilarini tayyorlashga qaratilgan.

Bu e'tibor o'qituvchilarni nafaqat ingliz tilini chet tili sifatida o'rganishga, balki uni o'rgatish uchun pedagogik vositalar bilan ta'minlashga o'rgatish kerakligini anglatadi. Binobarin, ushbu harakat tadqiqoti davomida o'qituvchilar badiiy matnlarni o'qishda qo'llaniladigan o'qitish usullaridan xabardor bo'lishlari va ulardan kelajakdagi o'qituvchilik kasblarida foydalanishlari kutilgan edi.

Tadqiqot Ishtirokchilari

Ushbu tadqiqotda ishtirok etganlar 15 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan 50 nafar ingliz tili yo'nalishidagi o'rganuvchilardan iborat 2 guruhlar tanlab olindi. Ingliz tili kurslarida ular kommunikativ ingliz tili darsligi bilan ishlaganlar. Bundan tashqari, ular AQSh, Buyuk Britaniya, Avstraliya va Kanadaning madaniy mazmunini o'rganish bo'yicha sinf loyihalari ustida ishlaganlar. Ular o'rgangan mazmuni bayramlar, oziq-ovqat, sayyohlik joylar, geografiya va tarixiy voqealar kabi faktik ma'lumotlardan iborat edi. Ishtirokchilar til darajalariga mos ma'lumotlar tanlab olindi, garchi ularda grammatika, talaffuz va imlo bilan bog'liq bir qancha muammolar bor edi, chunki ular hali ham to'la o'zlashtirmagan edilar.

Tadqiqot usuli

Diagnostika. Loyihaning boshida diagnostika bosqichi bo'lib o'tdi. Talabalarga uchta asosiy savol berildi:

1. Madaniyatlararo muloqot kompetensiya haqida nimalarni bilasiz?
2. Avvalgi kurslarda ingliz tilidagi haqiqiy adabiy matnlarni o'qiganmisiz?
3. Amerika ko'p madaniyatli adabiyoti atamasi bilan tanishmisiz?

Birinchi savol uchun o'qituvchilar bu atama bilan tanish emasliklarini tasdiqladilar. Ikkinchi savolga o'qituvchilar ilgari hech qachon haqiqiy adabiy matnlarni o'qimaganliklariga javob berishdi. Uchinchisi savolga ular bunday adabiyotni yaxshi bilmasliklarini aytishdi.

Ularning javoblari qoniqarsiz bo'lganligi sababli, o'qituvchilarga ushbu konstruksiyalarni tushuntirish uchun taqdimot berildi, chunki bu tajribaning asosiy maqsadlaridan biri talabalarga muammolardan xabardor bo'lishga yordam berish edi.

Kursda ushbu konstruksiyalarni qo'llash haqida tanqidiy fikr yuritishlari uchun ushbu tadqiqot bilan bog'liq. Talabalar ushbu muammolarni o'zlarining o'quv jarayoni va kelajakdagi o'qitishlari uchun dolzarb deb topdilar. Ular, asosan, madaniyatlararo muloqot kompetensiya tushunchasini qiziqarli mavzu va ular hali ham yaxshilashlari kerak bo'lgan omil sifatida baholadilar.

Ma'lumotlarni yig'ish vositalari

Ushbu tadqiqotga rahbarlik qiluvchi ikkita e'lon qilingan savolga javob berish uchun to'plangan ma'lumotlar ingliz tili mashg'ulotlarida tushuntirildi va talabalar har bir madaniy vaziyatlarni o'qib chiqib, muvofiqmalarda faol qatnashdilar. Asosan, uchta ma'lumot yig'ish vositasi bor edi.

To'g'ridan-to'g'ri kuzatish: O'qituvchilarning madaniy vaziyatlar aks etgan matnlarni o'rganishdagi konstruktivistik yondashuvlar bilan qanday munosabatda bo'lganligini aniqlash uchun pedagogik aralashuvni ishlab chiqish jarayonida kuzatildi.

Chuqur intervyu: Talabalar roziliklari bilan ulardan suhbat intervyu olindi. Bu tuzilgan intervyu bo'lib, u o'qituvchilarga uchta asosiy savolni berishdan iborat edi: 1. Autentik matnlarni o'qish orqali siz qanday madaniy bilimlarga ega bo'ldingiz? 2. Ushbu kursda ko'p madaniyatli adabiy matnlarni o'qish tajribasi qanday edi? 3. Ushbu kursda qo'llaniladigan uslubiy jarayonlar haqida sizni tanqid qiladigan yoki ta'kidlaydigan narsangiz bormi?

Ijtimoiy tarmoqlar: Bunday manba ishtirokchilarga tajriba bilan bog'liq fikr yuritish imkonini berdi. Bu tajriba davomida o'quvchilardan uchta ijtimoiy tarmoqlardan birida bloglar va emayl xatlar yozishlari so'ralgan edi, ularning barchasi anonim yozuvlar edi.

Xulosa va pedagogik jarayonlar. Ushbu maqola ikkita muhim masalani ishlab chiqdi. Birinchidan, u ingliz tilini o'qitishda hali ham mavjud bo'lgan ikkita asosiy muammoni tasvirlab berdi. Muammolardan biri shundaki, ingliz tilini kommunikativ tarzda o'rgatish uchun mavjud bo'lgan o'qitish usullariga qaramasdan, ingliz tilini o'qitish birinchi navbatda lingvistik tizimni o'zlashtirishga qaratilgan. Yana bir boshqa muammo kommunikativ darsliklarning pedagogik maqsadlarini to'ldirish uchun ingliz tili chet tili sifatida (EFL)da ko'proq autentik materiallarni amalga oshirish zarurati bilan bog'liqligi aniqlandi. Ikkinchidan, o'quvchilarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish uchun haqiqiy adabiy matnlarni ingliz tilini chet tili sifatida o'rgatish (EFL) bilan birlashtirishga yondashuvlar ko'rsatildi. Eng diqqatga sazovor topilmalardan biri shundaki, ushbu yondashuvlar chet tili mashg'ulotlarida o'qitish amaliyotini ma'no muzokaralari jarayoni va bilimlarni yanada shaxsiy, esda qolarli va mazmunli tarzda qurish imkoniyati orqali takomillashtirish uchun asos bo'ladi. Yana bir xulosa shuki, o'quvchilarga yo'l-yo'riqlar va topshiriqlar bilan birga tegishli yondashuvlarni taqdim etish orqali o'quvchilarga autentik matnlarni yanada qulayroq tarzda o'rganish va tushunish kabi ma'lumotlar berildi. Ushbu materiallar ularga Ingliz tilida to'la qonli suhbatlashish va tilni kengroq xis qilish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters.
2. Bachman, L. (1990). Fundamental considerations in language testing. Oxford: Oxford University
3. Haneda, M. (2007). Modes of engagement in foreign language writing: An activity theoretical perspective. Canadian Modern Language Review, 64(2), 297-327.
4. Kramsch, C. (2001). Context and culture in language teaching. Oxford: Oxford University Press.
5. Lauter, P. (2010). Contexts and canons. Pedagogy, 10(1), 1531-4200.
6. Lázár, I. (2003). Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education. Strasbourg: European Centre of Modern Languages - Council of Europe Publishing
7. Savignon, S. (2001). Communicative language teaching for the twenty-first century. In M. Murcia (Ed.), Teaching English as a second/foreign language (pp. 12-28). Boston, MA: Heinle & Heinle.